

شارع جمال باشا - רחוב ג'מאל באשה

يحيى أبو ريا , هنا عواد // יחיא אבוריא , הנא עואד

مساق: أرشيف العمارة والمدينة العربية
קורס: ארכיון אדריכלות ערבית: מאדינה ועמארה

2019-2020

תוכן עניינים

2	תוכן עניינים
3	תקציר
4	סוגיה ושאלת מחקר
5	פרק 01: סקירה סטטוטורית
6	תצלומי אוויר 1920-1936: קונטקסט מרחבי אורבני
7	תצלומי אוויר אחרי מרד 1936
8	פרק 02: סקירה היסטורית
9	יפו כעי מוקד ובעילת חשיבות גבוהה
10	יפו - הביאה החילונית של העם הערבי
11	פעילות פוליטית ביפו
12	פרק 03: ראיונות
13	נקודת מפנה: הראיון עם אל-חאג' סלאמה
14	תובנות מן הראיונות
15	פרק 04: תרגיל שרטוט חזית
16	הקדמה
17	חזון: תכנית 1:500
18	החזית 1:100
19-20	הגדלות מהחזית ותובנות
21	פרק 05: מקרי בוחן מאותה תקופה
22	רחובות יפו העתיקה
23-24	סגנון מבנים ברחובות יפו
25	סיכום ומחשבות קדימה
26	מסמכים
27-28	ראויות עם בעלי חנויות וילדיהם
29	ראיון עם אל-חאג' סלאמה
30	ביבליוגרפיה

תקציר

שדרת ג'מאל באשא חוצה את יפו ומנקזת אליה רחובות ראשיים וחשובים. ומחברת שכוונות חדשות שהתפתחו בסביבה כמו נווה צדק ומנשייה, אל יפו המשגשגת והמתפתחת כלכלית, תעשייתית ומסחרית (בר-און, 2008).

לאחר שנסללה הרכבת לירושלים¹, שמאז ומתמיד הייתה מגנט תיירותי ודתי וסמל להתקדמות מודרנית, יפו הפכה לתחנת ביניים בדרך לירושלים שהביאה יותר אנשים לעיר, בנוסף לקרבתה לים (בר-און, 2008). אחרי שיפו הפכה להיות מגנט תיירותי מסחרי, התפתח אצל האנשים רצון למקומות פנאי, כמו בתי קולנוע, ספריות, מוקדי תרבות והתכנסויות קהילתיות, משרדי מפלגות. השדרה הצליחה לחבר מוקדים אלה ויצרה מרחב פנאי רציף שאינו מפוזר, והייתה חשובה ומשכה אנשים ומבקרים מדמוגרפיות מגוונות (בר-און, 2008).

כך התפתחה השדרה בצורה מובנית עד נקודת השבר שסביבה בנינו את המחקר. השדרה שירתה את המלחמות שחלו שבין השנים 1936-1948. ומשם פחת הרצון לביקור השדרה.

אחרי תקופת המרד של שנת 1936, השדרה נשארה חשובה אבל הפנים שלה נחלשו, היא לא נשארה פורייה כמו בעבר. בגלל היעדר קשר ישיר בין התרחשויות בשדרה למוקדי העניין. היום חלק מהאטרקציות לא מתפקדות כיום כמו שתיפקדו בעבר, וזה התבטא גם בהיעדר משיכה תיירותית. מאז, התפתחה השדרה באופן שונה, נתגלו טכנולוגיות בניה חדשות בסגנונות ולמטרות דיור שונים, מה שייצר דיכוטומיה קיצונית בין המרקמים. קראנו את אופי התפתחות זה בתור "סתירת חורים" בין המבנים השייכים לטיפולוגיה ספציפית של התקופה הנבחרת- עד שנת 1936, לבין המבנים שהתווספו לאחר מכן.

---

1 1920 - הקמת הרכבת המנדטורית, "מסילות ברזל פלשתינה (א"י)" - הרכבת המנדטורית הייתה אחראית על שתי רשתות שונות של מסילות - המסילה הצרה החיג'אזית בעמק, עם שלוחות לעכו ולשומרון (וגם בעבר הירדן) והמסילה התקנית, שקווייה הראשיים היו קו חיפה-קנטרה וקו יפו-ירושלים (אתר רכבת ישראל, תחנות בזמן, 2017).

סוגיה ושאלת מחקר

שאלת מחקר:

באיזה אופן התבטאה התוססות והשגשוג של רחוב ג'מאל באשא כמרחב עירוני ערבי בין השנים 1920-1940?

נקודות חשובות בשיטת עבודה:

ההתמקדות היסטורית ערבית בתקופה ספציפית בין השנים 1920-1936, פחות בהווה וביפו כעיר יהודית. המרד של שנת 1936 ואיך הוא הביא היפוך במאגר הכוחות ושדרת ירושלים הפסיקה להתפתח כשדרה ערבית וקיבלה ייעוד ותפקוד אחר.

השיטה שבה פעלנו במהלך המחקר ולפי מה בחרנו במה להתמקד בכל תרגיל היה על ידי הסתכלות אשר ממקדת את המתבונן בתקופה ספציפית זו שבחרנו, אך אינה הופכת את מה שהיה לפני ובא אחרי לשולי.

תקופה זו הייתה משמעותית עבורנו לשים עליה דגש מכיוון שהיא מייצגת את רוח המקום ואת מהות השדרה ומה היא היוותה עבור כן דמוגרפי ספציפי - האוכלוסייה הערבית.

התמקדות בסגנון שהתחיל להתפתח באותה תקופה ולא בסגנון העכשווי - רק הצגתו.

01

סקירה סטטוטורית

תצלומי אוויר 1920-1936
תצלומי אוויר אחרי מרד 1936

סקירה סטטוטורית

1918

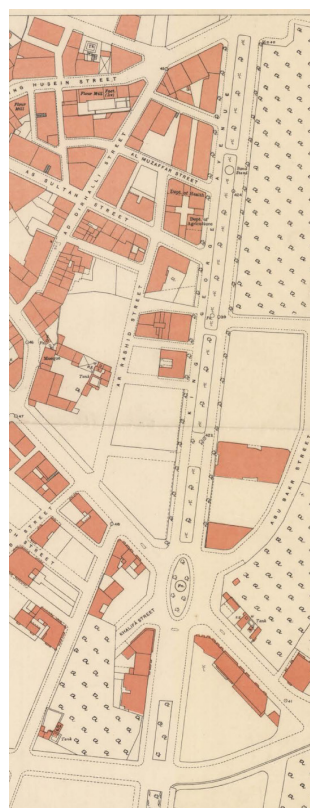
1925

1930

1935

1936

1944

תצלומי אוויר בתקופה הנבחרת 1920-1936

חשוב לשים דגש בתצלומי אוויר אלה על פרופורציות השדרה, מבני ציבור שמבניהם בתי הקולנוע, הבתים הפרטיים קטנים וגדולים שמפוזרים לאורכה והרווח המשמעותי ביניהם - ניתן לראות בבנוי לעומת הפנוי.

רוב בעלי הבתים הפרטיים הם משפחות עשירות וסגנון הבנייה היה יוקרתי ומפואר. נפרט בהמשך על אלמנטי הקישוט לטובת קישוט בלבד - ההשקעה בתוספות ופרטים שעולים כספית וגם עולים בזמן. זה מעיד על אורח חיים מסויים ושאיפה לייצוג מעמדי ותפאורת.

לאחר שנשללה הרכבת לירושלים, יפו הפכה לתחנת ביניים בדרך ומשכה יותר אנשים לעיר, בנוסף לקרבתה לים. אחרי שיפו הפכה להיות מגנט תיירותי ומסחרי, התפתח אצל האנשים רצון למקומות פנאי כמו בתי קולנוע, ספריות, מוקדי תרבות והתכנסויות קהילתיות, משרדי מפלגות... השדרה הצליחה לחבר מוקדים אלה ויצרה מרחב פנאי רציף שאינו מפוזר. התפתחה השדרה בצורה מובנית עד נקודת השבר של המרד בשנת 1936.

שדרות ירושלים 85, 1929-1930

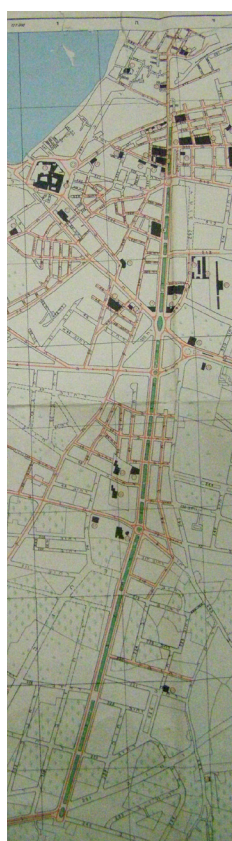
שדרות ירושלים 93, לא ידוע

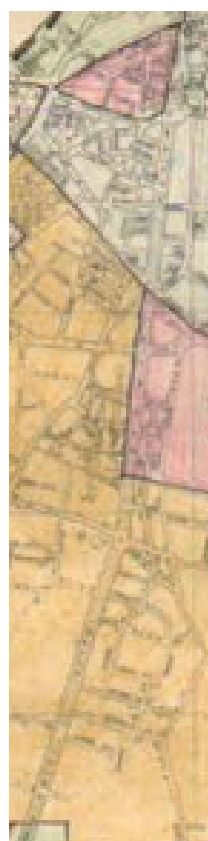
שדרות ירושלים 101, 1935

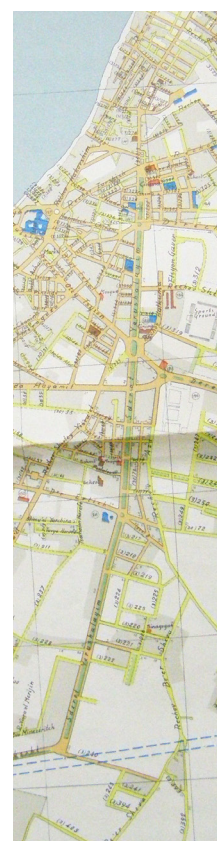
1944

1949

1952

1955

תצלומי אוויר אחרי מרד 1936

קריאת אופי התפתחות הבינוי לאחר המרד, ובהמשך בנכבה בשנת 1948, ואחריה כסגנון אחר שעונה על צרכים אחרים של אכלוס המוני ושימוש בטכנולוגיות בנייה על בסיס צורך ולא על בסיס יופי וקישוטים מפוארים, הוביל להבחנה מובהקת למבנה השדרה היום, כקו אורבני לא רציף מבחינת אחדות במרקמים.

התפתחות הבינוי בשנים לאחר המרד מתבטאת ב-"סתירת" מרווחים שהיו קיימים בין המבנים, בניה שהתווספה בסגנונות שונים, כאשר כל סגנון מייצג צרכים שונים שהיו חשובים באותו עת, ואינם מתפקדים כמקום אחד רציף, עם מרקם אחד שזור בתוך השדרה.

שדרות ירושלים 71, 1932

פינת שדרות ירושלים 83

שדרות ירושלים 78

02

סקירה היסטורית

יפו כעיר מוקד
הבירה החילונית של העם הערבי
פעילות פוליטית ביפו

סקירה היסטורית

Großbildaufnahme von Jaffa (1848) -
man vermutet, dass dies das erste Foto der Stadt Jaffa ist

מראה העיר תקופה עות'מאנית, 1848

יפו היא עיר ים תיכונית, ערבית וממוקמת מבחינה גאוגרפית על שפת ים התיכון, כ- 7 מ' דרומית מנחל אלעוג'א (כיום ידוע כנחל הירקון), וכ- 60 ק"מ צפונית מהעיר ירושלים במרחק 60 ק"מ. פירוש השם יפו־יאפא הוא היפה, וקיבלה מספר שמות כגון, יפי, גובי, גאפא, יפו, יאפא. (אתר יפו העתיקה, 2018).

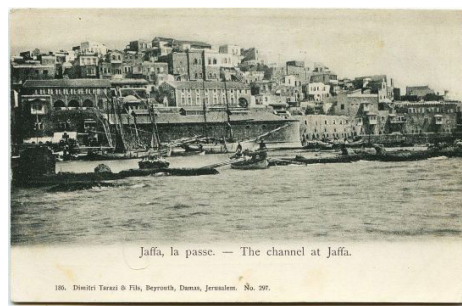
ליפו יש ערך היסטורי רב, היא נחשבה לאחת הערים המתקדמות ביותר בפלשתינה המנדטורית. (אתר אוניברסיטת פלסטין, 2014)

יפו כעיר מוקד ובעלת חשיבות גבוהה

"ליפו היה מעמד חשוב בסחר פנימי וחיצוני בהיותה עיר נמל, יפו קיבלה כמות גדולה של סחורה, כגון: ריצוף, צמנט, סגריות, נייר, זכוכית, ברזל, בד, אריגה, סבון, דייג ותפוזים. שטח העיר הגיע עד ל- 17510 דונם, ובשנת 1922- הגיע מספר התושבים ל- 47709, ובשנת 1945- כמעט כ- 66310, וב- 1947 כ- 72000 תושבים".

יפו הייתה מורכבת משבע שכונות מרכזיות שהן, העיר העתיקה, אלמנשייה, אלעגמי, ארשיד, אלנוזהה, אלג'באליה והריש. היא הכילה 47 בתי ספר, שישה שוקים, ארבעה בתי חולים, 12 מסגד, 10 כנסיות ושלושה מנזרים.

מבחינת תרבות והשכלה נחשבה יפו כעיר בעלת ערך ומעמד תרבותי פעיל בין כל הערים הערביות, כך שהוצג בתאטרוני יפו מגוון רחב מהופעות בעלות ייצור ערבי.

יפו - הבירה החילונית של העם הערבי

"ביפו בשנות ה-20, נערי העיתונים ומכרי התמר הינדי נטפלים לקהל שיוצא מהצגה ראשונה בקולנוע פארוק או ממנה להצגה שנייה בקולנוע אלחמרה, אולי אפילו להופעה של אום כולתום או פריד אלאטרש. ניתן לומר שיפו היא תל אביב של העם הערבי, הבירה החילונית, מרכז הבידור והתרבות, מקום מושבן של מערכות העיתונים ושל המפלגות הפוליטיות".

אולם קולנוע אלחמרה, יאפא
זכורות, אל-עג'מי, 2007

בית ספר אורתודוקסי, יאפא
זכורות, אל-עג'מי, 2007

JAFFA ORANGE Co.
 Zeffeh St. JAFFA (Palestine) - P.O. B. 108, Tel. 10
 Sole Agents for:
 IMPERIAL CHEMICAL INDUSTRIES (LEVANT) LTD. IN JAFFA
 FOR CHEMICAL FERTILIZERS & PLANT PRODUCTION PRODUCTS
Manufacturing of Dairy Products.
 SUPPLY FARMERS WITH AGRICULTURAL REQUISITS
 AGRICULTURAL IMPLEMENTS & MACHINERY
 AGRICULTURAL SEEDS - SEEDING & PLANTATIONS

Economic Agricultural Supply
 Zeffeh St. JAFFA (Palestine) - P.O. B. 108, Tel. 10
 Sole Agents for:
 IMPERIAL CHEMICAL INDUSTRIES (LEVANT) LTD. IN JAFFA
 FOR CHEMICAL FERTILIZERS & PLANT PRODUCTION PRODUCTS
Manufacturing of Dairy Products.
 SUPPLY FARMERS WITH AGRICULTURAL REQUISITS
 AGRICULTURAL IMPLEMENTS & MACHINERY
 AGRICULTURAL SEEDS - SEEDING & PLANTATIONS

BUS FACTORY CO.
 شارع الباص
 لصاهايا : ايوب داود العسمر
 Jaffa Street - Tel. 1714
 مصنع عربى حديث فكل
 لانتاج اجسام سيارات الباص وال
 عمال عرب يقنون كل صناعة لانتاج
 ماركتنا الباص في صندوكل
 Buses for Busses, Trucks & Lorries.
 LARGEST FACTORY OF ITS KIND IN
 PALESTINE & TRANSJORDAN.
 BUSES RUNNING ON ALL ROUTES
 IN PALESTINE.

THE PALESTINE SYRIAN TEXTILE CO. LTD.
 MANUFACTURERS & EXPORTERS
 Head Office: 1, Corniche El-Ajami St. Jaffa, Phone 17, P.O. B. 113.
 Manufacturers
 Silk, Rayon,
 Linen, Cotton
 Mixed-weave
 Fabrics in
 Modern shade
 & Design,
 Fast colour
 Washable
 & Fadeless

VITAFRUIT LTD.
 Producers of Fruit Juices concentrates,
 Jam, Marmalade, Citrus Essential Oils etc.
 JAFFA, Ben Bir, P.O. B. 625, Phone 1578.
 An up to date factory equipped
 with modern machinery for the
 production of concentrated Citrus Fruit
 juice under high vacuum.
 The total processing of the con-
 centration is carried out at the factory
 where freshly picked fruit is squeezed
 and the juice immediately concentrated
 and put into new wooden barrels.
 This method of juice concentration
 ensures to our product the flavour,
 freshness, and total contents of vitamin
 C in the fresh juice.

THE JAFFA PRESS CO.
 Ben Komor St. P.O. Box 132. Telaph. 1078. Telap. JAPCO
 مع وضع
 ورق نف الاثار العتيبة

מקבץ מודעות מהעיתונות הפלסטינית לפני 48
זכורות, אל-עג'מי, 2007

פעילות פוליטית ביפו

מפלגת העצמאות הערבית 1932-1933

"יפו כעיר שפועלת מבחינה פוליטית, בתחילת שנות ה-20 של המאה העשרים, כבר התפתחו כל מיני מפלגות פוליטיות חברתיות, לעומת ההתגבשות הכללית הפוליטית של תושבי העיר של כולם כמקשה אחת נגד ההתפתחות של הציונות והמנדט הבריטי בתור תומך לזרם. תנועה לאומית זו של זרם הציונות הובילה למרד הערבי שהתחיל ב-1920 שהוביל לשביתה ב-1936 והסתיים במרד הערבי באותה שנה.

יפו נפלה בשנת 1948, מספר התושבים באותה שנה היה 3,651 והגיע ב 1965 עד כ-10,000 תושבים¹."

לעומת העובדה שבפלשתינה הרוב הוא רוב ערבי, אבל במרחב העירוני של תל אביב יפו, 45,000 ערביי יפו חשים מאויימים מול העיר בת 130,000 יהודים שצמחה מהחולות במהירות עצומה, יתר על כן, הקמת הנמל של תל אביב. יפו הוקפה מכל הצדדים בישובים יהודים, וזה לא נתן רוגע לעיר. המרד הערבי פורץ ב 19 באפריל 1936 אחרי כמה שנים של זעם ואי יציבות, והוא מתפתח להפגנות אלימות ולמאבק חמוש נגד השלטון הבריטי והיישוב היהודי.

תשוקתו של בן גוריון שיפו לא כיבדה את היהודים, ומגיע לה לקבל מכות. וחלק מתשוקת ההרס של בן גוריון מוגשם על ידי הבריטים, שבפעולת עונשין בוטה מפוצצים 237 בתים בעיר העתיקה של יפו, באותה הזדמנות מרווחים את דרכי הגישה לנמל - שהייתה מנשייה לפני כן²."

הספרייה הלאומית, ג'ראיד, כתבה מעיתון 1943

1 מקטעים מזכרות Zochrot זכרות
2 מהפרק השליש של סדרת "יפו"

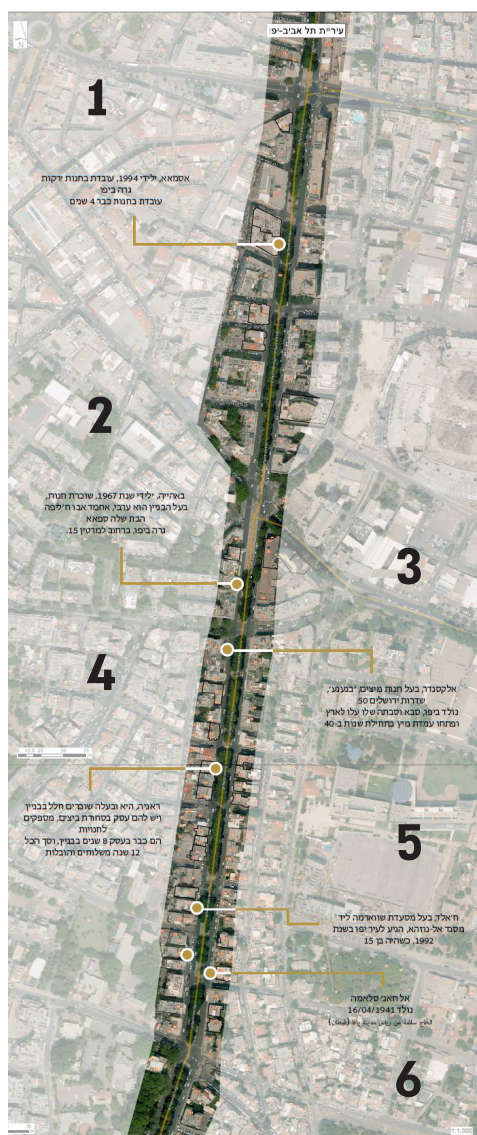
03

ראיונות

ראיונות עם בעלי חנויות וילדיהם
ראיות עם אל-חאג' סלאמה

ראיונות

נציג ברצף ששה ראיונות שבחרנו שמייצגים אשר שירתו אותנו בהבנת השדרה והשוני מבחינת אופן תפקודה בעבר בתקופה הנבחרת שלנו לעומת היום.

1 אסמא, ילידי 1994, עובדת בחנות ירקות גרה ביפו

2 באהייה, ילידי שנת 1967, שוכרת חנות, בעל הבניין הוא ערבי, אחמד אבו ח'ליפה הבת שלה ספאא

3 אלקסנדר, בעל חנות מיצים, 'בנענע', שדרות ירושלים 50 נולד ביפו, סבא וסבתה שלו עלו לארץ ופתחו עמדת מיצים בתחילת שנות ב-40

4 ראניה, היא ובעלה שוכרים חלל בבניין ויש להם עסק בסחורת ביצים, מספקים לחנויות הם כבר בעסק 8 שנים בבניין, וסך הכל 12 שנה משלוחים והובלות

5 ח'אלד, בעל בית קפה ליד מסגד אל-נוזהא, הגיע לעיר יפו בשנת 1992, כשהיה בן 15

6 ראיון עם אל-חאג' סלאמה

الحاج سلامة, قبطان, من مدينة رياس, يافا
אל חאג' סלאמה
נולד 16/04/1941

התגורר באזור ליד יפו שנקרא היום חולון, סבא וסבתא גרו במל יפו.

ציון חשיבותו של הראיון עם חאג' סלאמה.

במהלך יום הראיונות שאופן הפעולה בו בוצע היה בצורת שרשרת, שהובילה להתבוננות במבנים שביכולתנו לפגוש אנשים בהם שמכירים את הרחוב וסיפורו היטב. הובלנו לבית שבשדרה מספר 105 בצדה המזרחי שבמהותו וסגנונו הלא קונבנציונל מושך את תשומת הלב, ובהמלצות מאנשי המקום שהציעו לנו לפגוש את חאג' סלאמה שגר שם ולשוחח איתו.

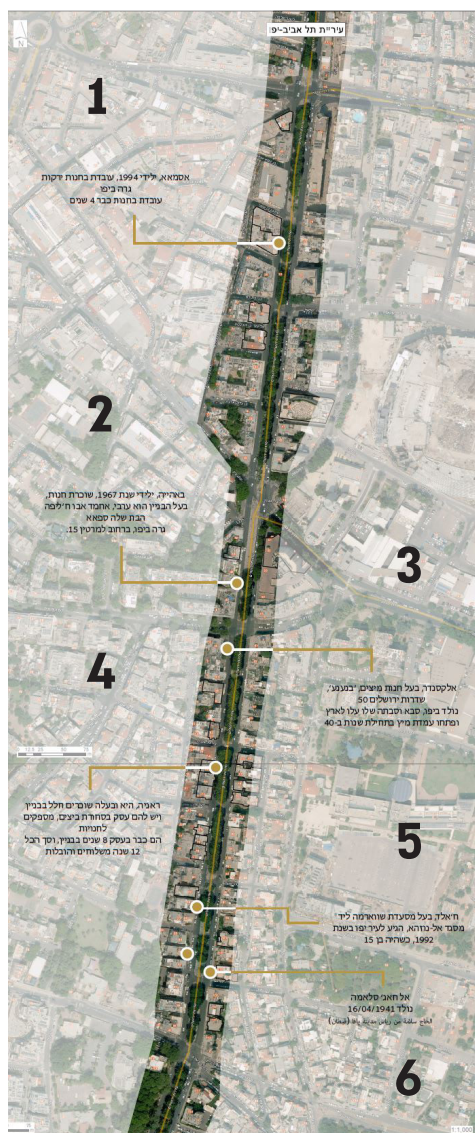
בזכות ראיון זה והדיבור על תקופת המבנה, הסגנון שלו ומיקוד דבריו של סלאמה, נבחרה תקופת ההתמקדות. הייתה מובהקת בתקופה זו שסיפר לנו עליה מעמדה של יפו ושגשוגה, תיאורו המדויק של שדרת ג'מאל באשא, אופים של האנשים המבלים, סוגי הצמחים וסוגי הפעילות, מעיד על תקופה שהעיסוק בה היה ברור מבחינת צורה, סגנון, חיי יום ותרבות. והוא ממשיך לתאר שהשגוג הזה נעצר בתקופה שרוב האנשים הפסיקו להתעסק עם מה שהיה בעבר, והתחילו -ללא ברירה- להתעסק עם אורח חיים שונה, פוליטיקה, כסף ומלחמה.

תובנות מהראיונות שנערכו

ראיון אנשים מקומיים ודיירי השדרה שירתו אותנו היטב בהבנת מהותה ואופיה, הפער הגדול בין תפקידה בעבר ותפקידה כיום, וחשיבותה שהלך ופחת במהלך השנים.

הראיונות עם המקומיים הצעירים (למשל אסמא) הוחיכו לנו עד כמה השדרה כבר לא מתפקדת בתור מוקד בילוי ויעד עבור האנשים. אנשים מגיעים כדי לעבור, מסיימים את המשמרת וחוזרים לבתיהם, או הולכים למקומות פנאי אחרים יותר תוססים ועכשוויים.

נקודות חשובות שחזרו על עצמן בראיונות על המקומיים שחוו את השדרה בתקופה שבה התמקדנו היו בהבדל במהותו של הרחוב אז והיום. אנשים ומשפחותיהם היו מגיעים לרחוז ג'מאל באשה במיוחד. היו מגיעים לפה אולי לטייל לאורכן, או כדי לראות מופע של אחד הזמרים או אחת הזמרות הגדולות בתיאטרון פארוק, או למחזמר בתיאטרון אל-חאמרה.

תרגיל שרטוט חזית

04

הקדמה

חזון: תכנית 1:500

החזית 1:100

הגדלות מהחזית ותובנות

הקדמה: השגשוג ביפו שהתבטא באדריכלות

החזית בגרסה מוקטנת, קנ"מ מקורי 1:100

האמת ההיסטורית על היופי והגדולה של העיר יפו, היא היותה מרכז מסחרי, תרבותי וספורטיבי מהמאה ה-19 ועד הנכבה שחלה בפלסטין בשנת 1948 (סאיג', 2016).

ההתקדמות והשגשוג שאפיינו את אותה תקופה באו לידי ביטוי בכמה תחומים ביפו, כאשר החשובה מבניהם הייתה האדריכלות המשלבת בתוכה את אספקט החקלאות, שהייתה קו החיים הכלכלי של פלסטין בכלל ויפו בפרט. יפו משכה משקיעים ובעלי הון שהתיישבו בה במשך עשרות שנים, בכל נקודה בתוך יפו והפרברים שלה.

עם חלוף השנים ועידן התקופה ההיסטורית היפה, נמחקו עשרות בתי יוקרה שנבנו בשילוב עם הביארות (חורשות) הרבות. חלקן הוזנח וחלקן נהרסו עם ההתרחבות האדריכלית של תחילת שנות החמישים, שבהם הוקמו מבני מגורים בכדי להכיל את האוכלוסייה היהודית החדשה שהגיעה לארץ מכל העולם. לאחר מכן נעקרו מאות בתים להקמת פרויקטים של דיור (סאיג', 2016).

הוקמו יחידות דיור ומרכזים מסחריים צמודים למבנים ההיסטוריים ששיקומם הפך אותם לעדותה ותולדותיה של העיר העתיקה שמלאה בפאר שמרבית תוויותיה הערבית נמחקו מאז הנכבה ועד ימינו. להרוס מאות בניינים, למזג את הבניין החדש עם הישן, ולהפוך את הישן לחתיכה המעטרת את הפרויקט החדש ומושכת אליו תושבים חדשים, בעיקר העשירים, כדי להגדיל את האוכלוסייה היהודית בעיר, שהייתה ערבית מקומית, קטרת ואזורית עד 1948 (סאיג', 2016).

בשרטוט החזית בחרנו לפעול באופן לא קונבנציונלי. החלטנו לא לשרטט את החזית הקיימת במסגרת 100 מטר הנתונה, אלה חילצנו את המבנים שהיו קיימים בטווח בין השנים שהתמקדנו בהם 1920-1936. המטרה היא להדגיש את רוח השדרה והרצף העירוני מבחינת הסגנון המאוד ספציפי. הסגנון מאופיין בבניה מפוארת ובקישוטים ללא צורך פונקציונלי, ודורש השקעה, מאמץ, זמן ועלות. דבר שמדגיש את חשיבות הנראות והתפאורה של רוח התקופה.

תרגיל שרטוט חזית 1:100

החזון: תכנית 1:500 המדגישה את המבנים שנבחרו

שדרות ירושלים 39
1936

مسرح الحمرا

שדרות ירושלים 71
1932

بيت ذكي خالف

שדרות ירושלים 75
לא ידוע

שדרות ירושלים 85
1929-1930

بيت سعيد المدهون

שדרות ירושלים 93
לא ידוע

שדרות ירושלים 101
1935

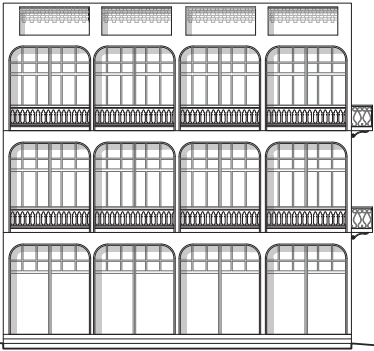
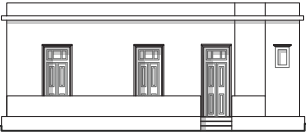
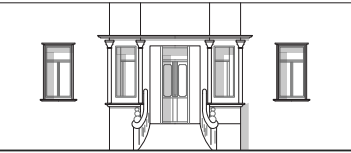
بيت حمامة

שדרות ירושלים 105
1932

بيت الحاج سلامة

תרגיל שרטוט חזית 1:100

שדרות ירושלים 39 1936 مسرح الحمرا	שדרות ירושלים 71 1932 بيت ذكي خالف	שדרות ירושלים 75 לא ידוע بيت سعيد المدهون	שדרות ירושלים 85 1929-1930 بيت سعيد المدهون	שדרות ירושלים 93 לא ידוע	שדרות ירושלים 101 1935 بيت حمامة	שדרות ירושלים 105 1932 بيت الحاج سلامة
ארכיון אדריכלות ערבית: מאדינה ועמארה - مدينة وعمارة קנ"מ 1:100 מقياس: 1:100 יחיא אבו ריא הנא עואד يحيى ابو ريا هنا عواد جمال باشا // يافا تل ابيب ג'מאל באשה // יפו תל אביב						

הגדלות מהחזית ותובנות

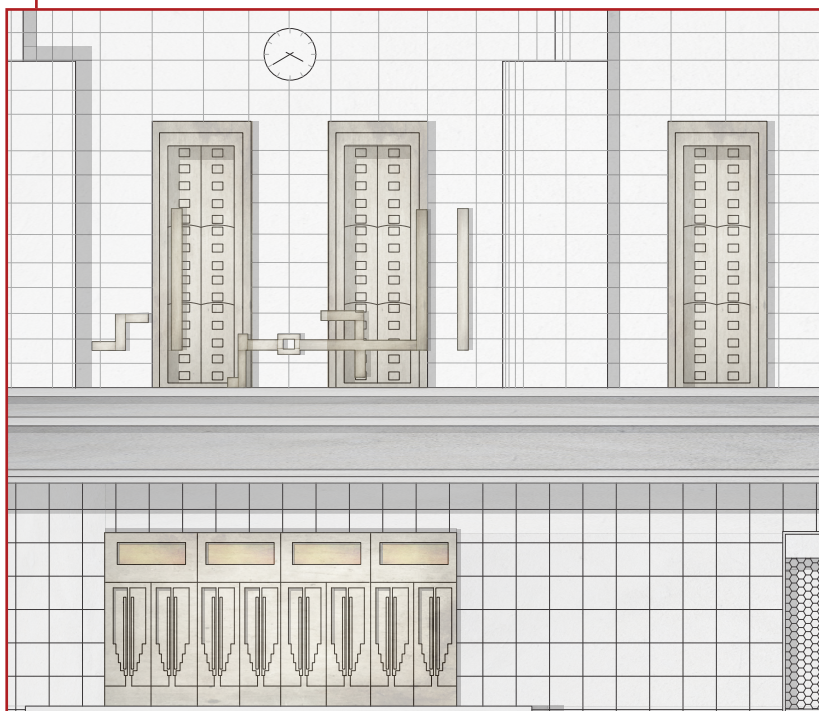
התקופה והסגנון:

הסגנון של בנייני שדרות ירושלים הוא שילוב של שני סגנונות שונים שהצטלבו בכמה מבנים. הבניין מעביר רושם של אופי ברור מבחינת טיפולוגית הקובייה הערבית המקורית עם פתחים לא סטנדרטים. לדוגמא: הפשרה בין גזוזטראות הבטון הבולטות בצורת פלטות לצורה הארכיטקטונית של הקשת.

ציטוט שמדגיש את השוני בתקופה דומה:

"הקהילה הערבית-פלסטינית, שהתחרתה מול הקהילה היהודית-ציונית בגיבוש זהות ומבנה חברתי לאומי בשנים אלו, אימצה את האדריכלות המודרניסטית. אלא שבשנות ה-30 וה-40 הייתה ההעדפה הערבית שונה מזו היהודית, כפי שניתן לראות דרך השוואה בין מבנים מהתקופה ביפו ותל אביב." (שמואל, 2006)

"מבקר האדריכלות קנט פרמפטון טען שווריאציות של הסגנון המודרניסטי באדריכלות הושפעו ממאפייני המקום בו הם נוצרו, עד כדי הקניית חזות סגנונית שמקשה שיוך שני מבנים ממדינות ותרבויות שונות לאותו זרם אדריכלי (כיום שכונת נגה).

במקרה של פלשתינה המנדטורית ניתן לראות בנקל שהמודרניזם העירוני הערבי שונה במהותו מהמודרניזם העירוני היהודי, גם אם שניהם הם תוצר של התנועה המודרניסטית של שנות ה-20-40

הגדלות מהחזית ותובנות

החזית בגרסה מוקטנת, קנ"מ מקורי 1:100

חזית ככר נגה ובנין הטריז

בחירת המבנים נבע מתוך צורך למסגר תקופת בינוי שהתחילה להתפתח בפלשתינה המנדטורית שהתבססה על הבנה ושדרוג של סגנונות העבר – הבנייה המקומית בהצטלבות עם סגנון עולמי. בעיקר בתקופה שבין השנים 1920-1940 התפתח ביפו סגנון חדש, שהיה ניתן לזהות אותו בחלקים ביפו, ובצורה מובהקת בדפנותיה של שדרת ג'מאל באשא אשר יצר מרקם עירוני ספציפי, חיי יום יום, תרבות ופנאי לגמרי חדשים ליפואי. מעיר נמל צפופה הממוקמת על גבעה, יפו הפכה לעיר עם קני מידה יותר מרווח בעל אמירה שמביא איתו מרחבי פנאי ותרבות שממוקמים בליבם של חלק המבנים, מרחבים פרטיים פתוחים, מדרכות, שדרות וכיכרות ציבוריים חדשים.

הסגנון המודרניסטי הערבי של אותה תקופה התבטא בצורת חזיתות מעוטרת עשויות בטון וטיח, פרזול של צורות גיאומטריות, מדורגות שהתפקיד שלהם היה הוספת אסתטיקה. תופעה זו התבטאה בבניינים שבחרנו להציג מהסיבה שהמאפיינים התרבותיים מגולמים אצל אותם אדריכלים שתכננו ופעלו במבנים אלה.

במקביל ותחת אותו סגנון אך עם צרכים והבנות אחרות, ההתבטאות של השפה האדריכלית היהודית שהתמקדה בלתכנן מבנה נטול עיטורים עם מרפסות, חלונות וחדרי מדרגות שייצר זרם שונה מזה שביפו אך מחזק אותו בשוני שלו.

05

מקרי בוחן מאותה תקופה

רחובות יפו העתיקה

דוגמאות לשיקום ושיפוץ בגבעות הדרומיות

מתמונות שנלקחו מתוך ספר תכנוני למרחב הישן של יפו, מוצגים כמה תמונות שמראות את פרופורציות הרחוב, סגנון שהוא ורנקולרי, שמראה התייחסות לקשר של הבית והרחוב וכדומה. כל המאפיינים המרחביים הוצגו על מנת להבהיר את ההבדל התכנוני בין הסגנון החדש שנמצא בשדרה לעומת הסגנון ביפו העתיקה.

אך מצד שני, ניתן לזהות דמיון משותף לאותם חללים והשפעה מובהקת מהסגנון הישן שלא בא ומוחק, אלא ממשיך אותו ומחזק בצורה יותר מדויקת, ומובילה להתפתחות בניה חדשה ביפו.

הדימוי שעליו נדון היא הפתחים כגון החלונות, ההתייחסות לרחוב מבחינת מרפסות וכניסות היא זהה, אך כשמדובר בשדרות ירושלים המקרה אינו זהה לזה של העיר העתיקה, הרחוב אינו המשכי יותר, הכל עומד בנפרד ובפני עצמו עם מרווחים ביניהם. מבנים אלה נבנו על רחוב שתוכנן כשדרה ישרה מלכתחילה, ולא בצורה שעוקבת אחר רחוב משנה כיוון ומתפתל, שהתפתח עם הזמן לפי הצורך ואינטואיטיבית, כמו בעיר העתיקה.

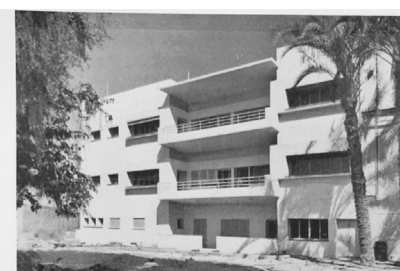

(נמל יפו העתיקה וסביבתו - תכנית רעיונית, 1970)

דוגמאות לבניינים בודדים ביפו

מבנים בודדים אלה אשר נציג בפניכם נבנו ביפו והינם מושפעים מסביבתיהם ומתייחסים לסביבה זו, ופה אינו מדובר במבני קובייה אך גם לא מבנים שהם מודרניסטיים מאה אחוז. מדובר במבנים הנמצאים בדו שיח עם סביבתם, אשר ייצרו חצרות ותוספות בינוי שונות הבינוי שנוסף צמח סביב נקודת התחלה של בינוי. וכשמדובר בשרדרת ירושלים, כל מבנה קיבל חלק מהאדמה, וכל אחד פעל על הנכס שלו- הכל היה מובנה.

דוגמאות מיפו לבניינים בודדים שמוקמו בשכונות יפו - בתוך החורים של העיר במקומות הפתוחים - ועד הגעת הסגנון לשרדרת ג'מאל באשא אשר מאופיינת בהתחלה כשרדרה שכל סגנונה מבוסס על אותו סגנון עולמי שמשולב יחד עם המקומי, ואלו דוגמאות שמדגישות את רוח הסגנון והשיטות של הבנייה ונראות הבניינית.

בית החולים הצרפתי, החזית הדרומית

בית החולים הצרפתי, מבט מכיוון צפון לבניין ההיסטורי

בית החולים הצרפתי, מבט מהחצר הפנימית

(באוהאוס ביפו - אדריכלות מודרנית בעיר יפת ימים, 2006)

דוגמאות לבניינים בודדים ביפו

ציור מס' 7. פשרה בין קשת הסגמנט ובין הגזוזטראות

הקטע הצפוני של שדרת ירושלים - מבט מצפון לדרום. איור משנת 1930. באריכות ארכיון בית שמואל - יפו

כפר המדע בירושלים - מבט מדרום לצפון. צילום משנת 1930. ביולוס בניין המיטל (ויום בניין חברת חלמיש) וברקע - קולנוע אלהמברה. באריכות ארכיון בית שמואל - יפו

(באוהאוס ביפו - אדריכלות מודרנית בעיר יפת ימים, 2006)

סיכום ומחשבות קדימה

בהסתכלות קדימה, ולו היה בידנו יותר זמן היינו שואפים להתעסק בהשוואות בין הסגנונות השונות ביפו ואיך השדרה התחילה להתהוות. ניכר שהתחלתה נבעה מתוך צורך מסויים שהיה קיים בתוך תרבות מאופיינת. התרבות הייתה צריכה להתבטא במבנים שמאפשרים התבטאות זו. זה מתחיל מבתי מגורים, שממשיכים את "שפת הקובייה" וגם נותנים מקום להתבטאות אישית אשר מביעה את המצב הכלכלי והחברתי, ומגיע עד למרחבי פנאי ותרבות שגם אותם ממשיכים את הרצף של התפתחות התרבות במרחב העירוני שמתקיימת בו צרכים אלה.

שאיפה נוספת היא להתעסק יותר באלמנטים המרכיבים את התמונה הכללית ולנסות להבחין את הצטלבות הסגנונות של המקומיים והבינלאומיים והאופן שבו הם מתנגשים ומייצרים נקודת הסתכלות חדשה וקריאה למודרניזציה. קריאה שמחלצת את העם והתרבות והצרכים היומיומיים ובודקת אותם דרך ניתוח בעזרת חתכים מקומיים והצגת הרצף העירוני שהיה יכול להתממש.

העבודה שנעשתה על שדרת ירושלים באה כדי לבחון ולהאיר על תקופת הבינוי ביפו בכלל ושדרות ג'מאל באשא בפרט, השדרה שמיקדה בתוכה תמצית ההתפתחות הבנויה, התרבותית והבנת העבר שבא יחד עם שילוב הבנת ופירוק ההווה. 1920-1940 היוותה עבורנו תקופה שהתחילה בה סוגיית הבינוי להופיע על דפנות דרך ג'מאל באשא כבניינים המדגישים הבנה של בניין הקובייה, העיטורים וחללי המגורים, אבל בקני מידה חדש, קני מידה יותר גדול שמתחיל להתפתח לכדי שדרה ומרחב עירוני תרבותי מובהק בעל סגנון עולמקומי.

על ידי הסתכלות על חתך השנים הנדונים, ניתן להבין שאלו השנים שיפו הצליחה בצורה מובהקת להתקשר יחד עם העולם ברובד אינטרנציונלי והעולם הערבי בצורה חזקה. לכן האוכלוסייה גדלה, המסחר התפתח, התעסקות פוליטית צמחה והתבטאה ביצירת המפלגות הערביות, הופעות של תאטרון, מוזיקה ותרבות. המהפך ההתפתחותי הזה נבע מהבנת המרחב החדש של יפו, התבטאות האנשים בארכיטקטורה והסגנון שמייצג אותם כאנשים במהותם ונותן להם האפשרות להתפתח תרבותית ולהתקיים.

מרחב השדרה לאחר מרד 1936 ועד המלחמה 1948 הפך להיות דומה לצורך העניין לאנשי המקום, לא יציב. רוח השדרה הייתה מלאת מתח וכחות מתפתחת. המצב הגיע עד שההתפתחות הסגנונית, תרבותית והארכיטקטונית הפסיקה בדיוק כמו התפתחותם של האנשים בשנת 1948. ולאחר מכן התפתחות בשדרה הפכה להיות למען מטרות אחרות, והתחלנו להבחין בסוגי בינוי שבאים וממלאים את "החורים" המרווחים בין בנייני התקופה הקודמת במטרת איכלוס וציפוף. מרווחים שהיו עדות לרוח התקופה ולמנהגים האדריכליים, ובכלל לא חסרי-מטרה. כתוצאה מכך השדרה היום היא פחות מתפקדת כשדרה עם זהות אחידה ופעילות מגובשת אחת, ועקב זה היא אינה מתפקדת כיום כשדרה בעלת השפעה על אנשיה ותרבותם לטובה - היא אינה מרוממת ומתפתחת.

הרחובות שפעם סיפרו הרבה סיפורים עשירים ודרכו בהם מספר דמויות ברוח השדרה התוסס, ירוצפו מחדש ויוסלל בשדרה מסילות לרכבת הקלה שטרם אבל במהרה - יותר מדי במהרה - תופעל.

06

מסמכים

ראיונות עם בעלי חנויות וילדיהם
דיירים מקומיים
ראיון עם אל-חאג' סלאמה

ראיונות

נציג ברצף ששה ראיונות שבחרנו שמייצגים אשר שירתו אותנו בהבנת השדרה והשוני מבחינת אופן תפקודה בעבר בתקופה הנבחרת שלנו לעומת היום.

1 אסמא, ילידי 1994, עובדת בחנות ירקות גרה ביפו

עובדת בחנות כבר 4 שנים. כאשר נשאלה מה ההתרשמות שלך מהרחוב ומהו עבורך ענתה: הרבה חנויות, הרבה פקקים. משתמשת ברחוב רק כמעבר ממקום למקום. חוץ מללכת לעבודה, לא מבלה פה זמן פנאי.

2 באהיה, ילידי שנת 1967, שוכרת חנות, בעל הבניין הוא ערבי, אחמד אבו ח'ליפה הבת שלה ספאא

גרה ביפו, ברחוב למרטין 15. כשנשאלה אותה שאלה ענתה: הרחוב השתנה משמעותית, בתקופת סבתות וסבות שלנו היה מאוד שונה מהיום. בעשור האחרון כל שנה 'משפרים' משהו. בעבר התגוררו פה רק ערבים. כל המבנים האיקונים השתנו, חלק הפכו למשרדים (שינוי פונקציות, כמו התיאטרון) חלק נהרסו ונבנו חדשים במקומן. הרסו את הבית של ההורים שלי, שגרו ממש ליד הנמל. האחים שלי היו מביאים אותנו לשדרה במיוחד וממש הרגשנו שאנחנו בטיול והיינו מבלים פה הרבה זמן (היה יעד ולא רק מעבר). אבל עדיין, עד היום, אני ובעלי הולכים בשדרה עד הסוף עד הטיילת מ 70 אלף ערבים ואחרי 48' נותרו 3 אלפים

אמרה לנו לחפש את אבו נביל כמה בניינים ליד.

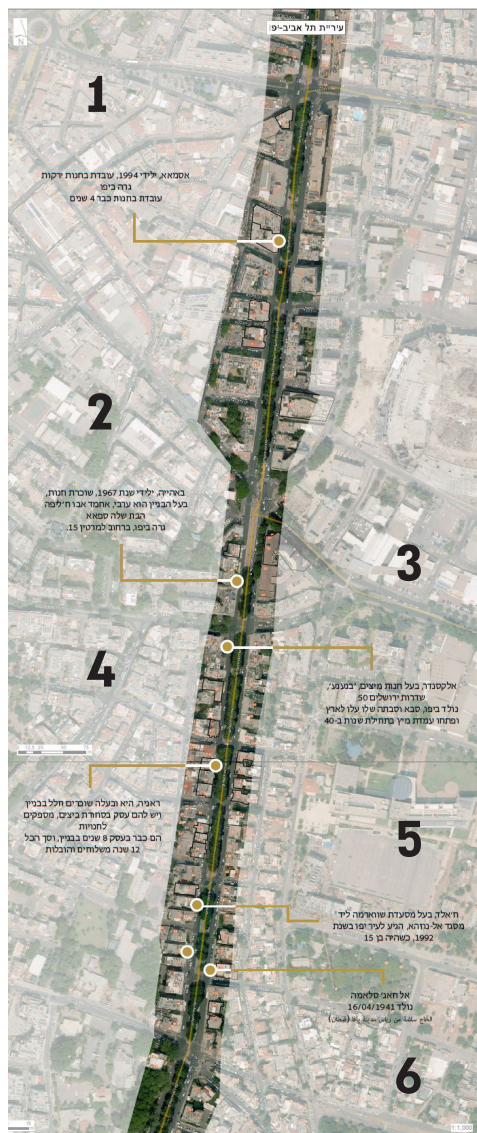
3 אלקסנדר, בעל חנות מיצים, 'בנענע', שדרות ירושלים 50

נולד ביפו, סבא וסבתה שלו עלו לארץ ופתחו עמדת מיצים בתחילת שנות ב-40

החנות הייתה ב-1942 צריך שהיה בפינה. 1961 עברו לבניין שליד.

הרחוב פעם היה מקום מפגש ועכשיו הוא סוען, וכל כך הרבה רעש יש בו שכמעט לא נעים לשבת פה (מצביע על האי באמצע הכביש עם הספסלים). העצים גם לא מתאימים ומושכים עטלפים בכלל הפרי שלהם וזה מייצר בעיות לכולן.

בני אדם נסוגים, תראו השדרה ריקה. שילוב של כל הדברים האלה הוא לרעת התושבים ולטובת התכנונים האלה הכל בה על חשבון יותר פקקים ועוד צפיפות. הרכבת הקלה רק תעשה את המצב יותר גרוע

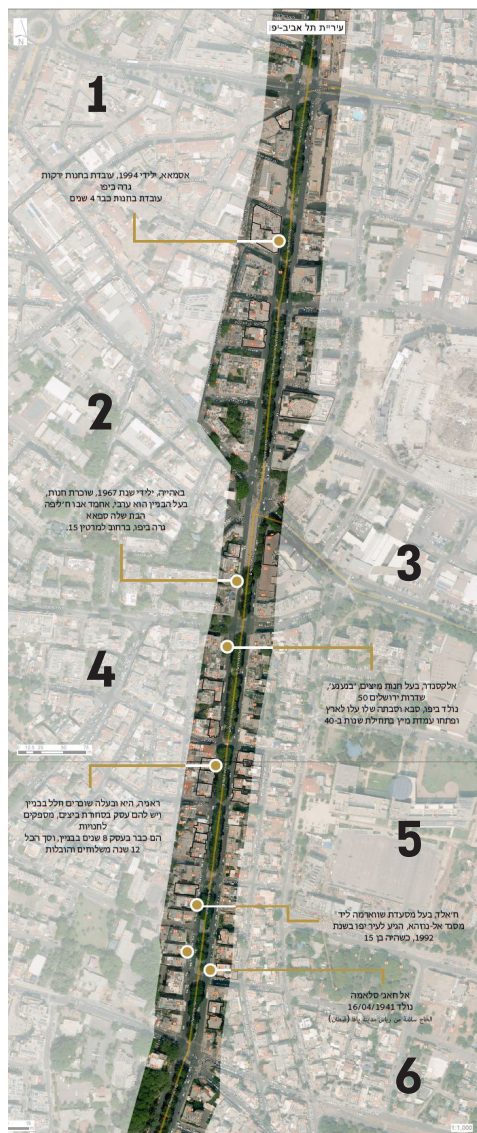

4 ראניה, היא ובעלה שוכרים חלל בבניין ויש להם עסק בסחורת ביצים, מספקים לחנויות הם כבר בעסק 8 שנים בבניין, וסך הכל 12 שנה משלוחים והובלות

הרחוב השתנה הרבה, לא מגיעים לפה הרבה אנשים עוד פעם היו מגיעים במיוחד לפה, הייתה מוקד הייתה יעד הרבה חנויות נסגרות, סיבה לכך זה התכנית לבניית מסלול לרכבת הקלה שתתממש עוד חודש ממש אנשים רוצים לברוח כדי שלא יפסידו כסף אני לא מבלה פה הרבה זמן חוץ מהעבודה

5 ח'אלד, בעל בית קפה ליד מסגד אל-נוזהא, הגיע לעיר יפו בשנת 1992, כשהיה בן 15

כל הזמן ניסו ועדיין עד היום מנסים להוציא את הערבים של יפו מיפו קודם כל הרחיקו אותם מהים הפך 70% מהתכנית שקרובה לים בבעלות היהודים הצרפתיים השטלתו על כל כל החוף באים ורוצים להוציא את הערבים מבתיים, מבקשים כל סכום שירצו, הערבים נותנים סכום, הזוי גם, רק שלא יקנו. לא אכפת להם, קונים גם ב-6 מליון שקל.

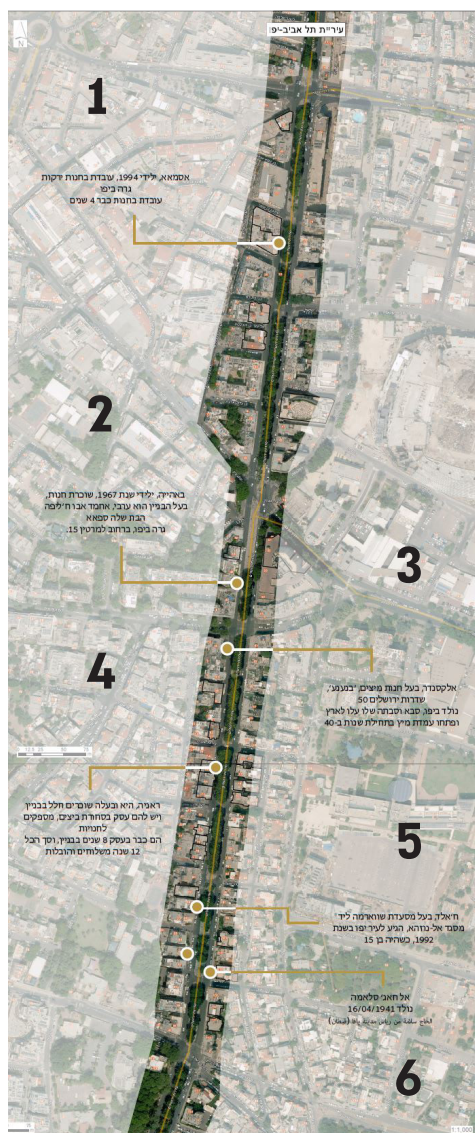

6 ראיון עם אל-חאג' סלאמה

الحاج سلامة، قبطان، من مدينة رياس، يافا

אל חאג' סלאמה

נולד 16/04/1941

"גבולות יפו הגיעו עד הרצליה עד מסגד עלי. הגיעו הגבולות עד עזה מג' אל-שמס, אל-ג'ורה ונתניה.

לפני הנכבה, ליפו הייתה עירייה. היא הייתה מאוד מתקדמת ביחס לשאר הערים.

רחוב ג'מאל באשה היה מאוכלס על ידי אנשים עשירים ויוקרתיים. הרחוב היה כל כך יפה שזה בלתי נתפס. פרחי יסמין ועוד רמות של יופי שגורמים לך לרצות להישאר שם.

הבית של סבתא שלי היה בדיוק על שפת הים, היינו מתפשטים ונקפוצ' ממדרגות הבית של סבתא אל תוך הים. המקום הזה היה גן עדן. כל הבתים שהיו פה מחקו אותם, והורידו לחוף בולדוזרים.

התגוררתי באזור ליד יפו שנקרא היום חולון, סבא וסבתא גרו בנמל יפו.

באזור אל-בירה, בסמוך לביתם, התיישבו יהודים רבים בשלבים הראשונים של העלייה היהודית.

העליות היהודיות מחקו לאוכלוסייה הערבית מכל נכסיהם ובעלויותם.

אבי היה תושב בחולון, שם הם לקחו את כל האדמות ולא השאירו דבר. היו לנו 5-6 בתים ולא נשאר לנו אחד מהם. לא לקחנו את הזכויות שלהם והכריחו אותנו למכור אותם במחיר נמוך.

בשבילי, שיקחו את האדמה בכוח עדיף מלהכריח אותנו למכור, מי שמוכר בוגד, בוגד בעיני אלוהים.

ראיתי וחיותי הרבה בחיי, אנשים בעבר לא חששו מהמוות, בכלל אהבו את המוות, אהבנו את המוות יותר מאשר הם אוהבים את החיים.

לא השאירו לא ביארה, לא בוסתן ולא גינה. הם מחקו כל מה שהיה ובנו עליו.

זו ארצנו, אם תחזיקו את החול תריחו את הריח של אבותינו ונכדינו וכל אלה שלפניהם."

ביבליוגרפיה

באוהאוס ביפו - אדריכלות מודרנית בעיר יפת ימים [ספר] / מחבר יבין שמואל. - תל אביב : מרכז באוהאוס תל אביב, 2006.

בית הספר לאדריכלות ע"ש דוד עזריאלי, אוניברסיטת תל-אביב [מקוון] // השדרה הראשונה. - 07 2008. - <https://m.tau.ac.il/~shderotj/tateossian.html>

נמל יפו העתיקה וסביבתו - תכנית רעיונית [ספר] / מחבר שמואל זוהר דב מייזל. - תל אביב : Tel-Aviv : Forum : Public Relations Ltd, 1970.

أبناء سحماتا [متصل] / المؤلف احمد مروات // يافا في الماضي. - 11 28 2008. - <http://www.suhmata.com/qauskuzah048.php>

العربي الجديد [متصل] / المؤلف رامي صايغ // بيوت البتات التاريخية في يافا. - 02 11 2016. - <https://www.alaraby.co.uk/so-ciety/2016/11/2/%D8%A8%D9%8A%D9%88%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D9%8A%D8%A7%D9%81%D8%A7-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%87%D8%AF>

ذاكرات [متصل] // يافا. - 08 2007. - <https://www.zochrot.org/ar/village/49210>

عرب48 [متصل] // يافا... عروس فلسطين. - 20 05 2016. - <https://www.arab48.com/%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%A9-%D9%88%D9%81%D9%86%D9%88%D9%86/%D9%85%D9%82%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%AA/2016/05/20/%D9%8A%D8%A7%D9%81%D8%A7-%D8%B9%D8%B1%D9%88%D8%B3-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%88>

סדרת "תל אביב - יפו" - סדרה של שלושה פרקים ביוטיוב - <https://www.youtube.com/watch?v=RzQtTMNp3gs&t=12s>

הסדרה הדוקומנטרית "תל אביב-יפו" מהבית היוצר של ענת זלצר ומודי בר-און, משוטט מודי ברחובותיה של ת"א ומספר את ההיסטוריה האורבנית של העיר העברית הראשונה.
יוצרי הסדרה- ענת זלצר, מודי בר-און, גבי ביבליוביץ. שנת הפקה: 2008

מסמכים ומידע על חזית נגה מאוסף ארכיון מרכז לחקר המורשת הבנוייה ע"ש אבי ושרה ארנסון, הטכניון